

**СУСІДСТВО («НЕЙБОРХУД») НА ЗАХОДІ ТА РАДЯНСЬКИЙ МІКРОРАЙОН:
РЕАЛІЗАЦІЯ СПОРІДНЕНИХ ЗАДУМІВ У РІЗНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМАХ**

Д.Д.Тимченко,

daria.tymchenko@kname.edu.ua , ORCID: 0000-0002-3519-2829

С.С. Романова,

svitlana.romanova@kname.edu.ua , ORCID: 0000-0003-3857-7414*Харківський національний університет міського господарства ім.О.М. Бекетова
вул. Черноглазівська, 17, м. Харків, 61002, Україна*

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз двох модерністських моделей організації житлового середовища, що сформувалися у першій третині ХХ ст.: на базі споріднених планувальних одиниць – західного «нейборхуду» (*neighborhood unit*, тобто сусідство) та радянського мікрорайону. Обидві з'явилися як відповіді на універсальні виклики індустріальної урбанізації – житлову кризу, прискорене зростання міст, транспортні конфлікти та потребу забезпечення повсякденних функцій у межах пішохідної доступності, – однак розвивалися в принципово різних політичних та інституційних системах. У роботі з'ясовується, чи були ці моделі паралельними реакціями на спільні виклики, чи між ними існував прямий або опосередкований взаємовплив, визначається універсальність та контекстуальна зумовленість їх реалізації.

Зроблено спробу виявити схожості та відмінності процесів зародження та трансформації нейборхуду та мікрорайону, а також можливі взаємозв'язки між ними. Розглянуто еволюцію «сусідської одиниці» в США, від ранніх напрацювань В. Е. Драммонда до її нормативного оформлення К. А. Перрі у 1929 р. у концепції Регіонального плану Нью-Йорка та околиць; окреслено роль британського досвіду у становленні соціально орієнтованого планування, зокрема діяльності Т. Адамса та Фонда Рассела Сейджа. Виявлено систему ключових планувальних принципів «сусідської одиниці» (межування магістралями, усунення транзиту, центричність школи та громадських функцій, система відкритих просторів). Паралельно проаналізовано генезу радянського мікрорайону: розробки інституту «Діпромисто» у 1930-х рр. під керівництвом О. Ейнгорна, зміну підходів у післявоєнний час, нормативне відновлення мікрорайонного принципу у другій половині 1950-х рр. та його масштабне впровадження до початку 1990-х рр., включно з подальшими модифікаціями (метод «фокусування» Л. Тюльпи).

Показано, що спорідненість вихідних проблем спричинила подібність ряду планувальних принципів, однак різні механізми впровадження – експериментально-девелоперські на Заході й централізовано-нормативні у СРСР – визначили відмінні траєкторії розвитку та практичні ефекти цих моделей.

Ключові слова: сусідство, сусідська одиниця, мікрорайон, місто-сад, містобудівні концепції, планувальні принципи, модернізм.

Актуальність дослідження. Концепції західного «нейборхуду» та радянського мікрорайону виникли та сформувалися у 1-й третині ХХ ст. Незважаючи на формування цих концепцій в умовах різних політичних систем можна спостерігати спорідненість принципів та взаємовплив при їх формуванні, однак часи здійснення та конкретна реалізація задумів мали свої особливості, що потребують вивчення та аналізу.

Українською наукою поки що слабо досліджена ступінь сприйняття «західного» досвіду вітчизняними архітекторами у справі міського планування за радянських часів та навпаки вплив методологічних розробок радянських майстрів архітектури тих часів на теоретичну діяльність західних архітекторів. Спорідненість та відмінності нейборхуду та радянського мікрорайону відносяться саме до таких «білих плям» в історії архітектури, тому існує необхідність з'ясувати в чому універсальність та протиріччя цих споріднених ідей та їх реалізації у різних країнах з протилежним політичним ладом.

Постановка проблеми. Споріднені соціальні та містобудівні виклики індустріальної епохи зумовили появу схожих концептуальних рішень у різних країнах, однак формування й реалізація західного «нейборхуду» та радянського мікрорайону відбувалися в принципово відмінних політичних, економічних та інституційних умовах. Тому постає питання про характер подібності цих моделей: чи були вони паралельними відповідями на універсальні проблеми модернізації міста, чи між ними існував прямий або опосередкований взаємовплив.

Проблема дослідження полягає у з'ясуванні хронології та умов виникнення й теоретичного оформлення обох концепцій, особливостей їх практичного впровадження у США та СРСР, а також ролі зовнішніх факторів – ідеологічних настанов, державної житлової політики та економічних обмежень – у трансформації первинних задумів. Порівняльний аналіз нейборхуду та радянського мікрорайону дозволяє виявити межі універсальності цих споріднених ідей і водночас окреслити їх принципові відмінності, зумовлені різним суспільно-політичним контекстом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Архітектурні та містобудівні концепції першої третини ХХ ст. – міста-саду, будинку-комуни, «соцміста» – досі залишаються недостатньо вивченими, хоча стали предметом наукових розвідок низки українських істориків і теоретиків архітектури, у т.ч. О. Гелли, К. Діденко, К. Черкасової [1-2]. Останнім часом також посилюється науковий інтерес до особливостей пізнішого періоду – «другої хвилі модернізму» у СРСР, якої присвячені дослідження Г. Антипенко, Н. Антоненко, О. Буряка, О. Вигдорович, І. Лаврентьева, Н. Мисак, С. Романової та ін. [3-8].

У західній історіографії значна увага приділяється генезису концепції «сусідської одиниці», її соціологічним витокам та ролі в еволюції житлового планування. Так, Д. Л. Джонсон [9] простежує процес становлення поняття «сусідської одиниці» від ранніх соціальних ідей і експериментів у США до його теоретичного оформлення у працях К. Перрі, тоді як Л. Л. Лавхон [10] пропонує критичний аналіз моделі, зосереджуючись на напруженні між її соціальним задумом і містобудівною практикою. Вагомий внесок у осмислення ідейного та інституційного контексту західного містобудування зробив П. Холл [11], який у праці «Міста майбутнього» (*"Cities of Tomorrow"*) розглядає сусідську одиницю як складову ширшого реформістського руху, пов'язаного з ідеями міста-саду, регіонального планування та діяльністю Фонда Рассела Сейджа, Т. Адамса та К. Перрі.

Метою роботи є виявлення схожості та відмінностей процесів зародження та трансформації концепцій «нейборхуду» та мікрорайону протягом історичного періоду їх становлення, можливих взаємозв'язків та взаємовпливів.

Задачі дослідження. Дослідити як схожі соціальні та містобудівні проблеми призвели до винаходу схожих рішень, як це відбувалося в умовах різних політичних систем. З'ясувати час та обставини (в тому числі політичні фактори) виникнення та формулюванні теоретичних концепцій західного «нейборхуду» та радянського мікрорайону, їх реалізації та

наявність взаємовпливу. Дослідити співпадіння та несхожість процесів впровадження в життя цих теоретичних концепцій в США, Британії та СРСР.

Виклад основного матеріалу. Бурхливі події 2-ї пол. XIX – поч. XX ст. докорінно вплинули на світ архітектури та містобудування. Глобальна індустріалізація призвела до необхідності переосмислення міського простору, адже промислові центри ставали все більш непридатними для нормального існування людей. У Сполучених Штатах Америки, які були однією з провідних індустріальних держав, міста зазнали інтенсивних змін та швидкого зростання. Саме через це в контексті прогресивних трансформацій на початку 1910-х рр. у Чикаго виникла концепція соціально-просторової одиниці міста – «сусудької одиниці» (*Neighbourhood Unit*) – яку вперше сформулював архітектор Вільям Е. Драммонд [9]. Сусідська одиниця залишалась теоретичною моделлю до 1920-1930-х років, поки її принципи не були інституційно впроваджено американським соціологом та урбаністом Кларенсом А. Перрі через планувальні політики, після чого концепція також отримала практичне втілення у містобудівних проектах інших авторів. Саме працю К. Перрі 1929 р. «Сусідська одиниця» (*“The Neighborhood Unit”*), написану у рамках проекту Регіонального плану Нью-Йорку та його околиць (*Regional Plan of New York and Its Environs*) у вітчизняній літературі називають «теорію житлового мікрорайону переважно до умов Нью-Йорка та його околиць».

У СРСР концепція мікрорайону виникає та формулюється у післяреволюційні часи, але дещо пізніше, на початку 1930-х рр. Необхідно відмітити розробку даного напрямку одним з великих проектних інститутів, а саме інститутом «Діпромiсто», який був організований у Харкові, та плідну діяльність О. Ейнгорна, П. Альошина, І. Малозьомова, П. Хаустова та ін. Під керівництвом очільника «Діпромiста» О.Ейнгорна було докладно розроблено методикку мікрорайонування території міста. Однак, незважаючи на доволі активну розробку різних підходів до мікрорайонування (проектними інститутами «Діпромiсто», «Містобудпроект» та ін.) до кінця десятиліття дані містобудівні концепції відходять на другий план, з подальшим короточасним поверненням у сер. 1940-х, та повномасштабним розгортанням вже на новому рівні у 2-й. пол. 1950-х рр. і впровадженням аж до початку 1990-х рр.

У 1-й третині XX ст. важливу роль у формуванні засад сучасного містобудування відіграв британський досвід, який став своєрідним «транзитним етапом» між європейською та американською традиціями. Наприкінці XIX – початку XX ст. в Англії сформувалися теоретичні та практичні підходи до планування міст, пов'язані з ідеєю міста-саду Е. Говарда та діяльністю реформаторів у сфері житлового будівництва і муніципального управління. Британська містобудівна думка зосереджувалася на наслідках індустріалізації, приділяючи особливу увагу організації житлових територій, доступності громадських установ і формуванню локальних спільнот, що згодом стало підґрунтям для розвитку концепцій сусідства. Важливу роль у трансфері британських містобудівних ідей до США на початку XX ст. відіграв британський архітектор і піонер міського планування Томас Адамс, діяльність якого була тісно пов'язана з інституційним становленням американського планування. До еміграції в Північну Америку Адамс був тісно пов'язаний з рухом міст-садів, він був секретарем Асоціації (*Garden City Association*), першим генеральним менеджером Летчворту (*Letchworth Garden City*), першим державним інспектором з містобудування та співзасновником і першим президентом Інституту містобудування (*Town Planning Institute*), що визначає його ключову роль у формуванні британської планувальної традиції [11].

Прибувши до США ще до інституційного оформлення американського регіонального планування, Т. Адамс послідовно наголошував на необхідності контролю зростання міських агломерацій і врахування регіонального контексту при розробці будь-яких схем міського

планування, підкреслюючи, що «жоден план міста не може бути задовільним без належного врахування регіонального розвитку, що його оточує» [12, с. 178]. Саме ця позиція зумовила його залучення у 1923 р. до розробки Регіонального плану Нью-Йорка та його околиць (*Regional Plan of New York and Its Environs*), де Адамс був призначений директором відділу планів і обстежень. Вирішальну роль у цьому процесі відіграв Фонд Рассела Сейджа (*Russell Sage Foundation*) – ключовий інституційний осередок реформістського руху у сфері житлової політики та містобудування в США, заснований у 1907 р. з метою «поліпшення соціальних і житлових умов у містах Сполучених Штатів» [13, с. 1]. Саме Фонд Сейджа виступив головним фінансовим і організаційним ініціатором Регіонального обстеження та плану Нью-Йорка і його околиць, у межах якого були сформульовані та інституціоналізовані нові підходи до житлового планування, що поєднували просторові рішення з соціальними завданнями міського розвитку [10].

Поряд із діяльністю Т. Адамса ключову роль у формуванні соціально орієнтованого виміру американського містобудування міжвоєнного періоду відіграв Кларенс А. Перрі. Його багаторічна співпраця з Фондом Сейджа, де він працював із 1910-х років як планувальник громад (*community planner*), створила інституційні та інтелектуальні умови для поєднання соціологічних досліджень із просторовим проектуванням житлового середовища. Кульмінацією цієї роботи стала його монографія «Сусідська одиниця» (*“The Neighborhood Unit”*) (1929), опублікована у складі Регіонального плану Нью-Йорка та його околиць. У цьому дослідженні Перрі остаточно систематизував і теоретично оформив концепцію «сусідської одиниці» (*neighborhood unit*), яку він попередньо представив ще у 1923 році на фахових зібраннях соціологів і фахівців з громадських центрів [11].

Принципово важливо, що в рамках Регіонального плану Нью-Йорка концепція «сусідської одиниці» набула статусу не лише соціальної ідеї, а й нормативної моделі житлового планування, придатної для масштабного впровадження.

Діяльність Фонду Сейджа не обмежувалася підтримкою Регіонального плану Нью-Йорка та його околиць, а охоплювала широкий спектр експериментальних і дослідницьких проєктів у сфері житлового будівництва, соціального планування та формування локальних спільнот. Одним із ранніх і найважливіших практичних проєктів Фонду стало зразкове садове передмістя Форест Хілс Гарденс (*Forest Hills Gardens*) (1911 р.), спроектоване архітектором та планувальником Глосвентором Аттербері, яке розглядалося як експериментальний полігон для апробації принципів соціально орієнтованого житлового середовища та формування «районної» ідентичності мешканців [11].

Не менш значущим для еволюції цих ідей Перрі був житловий проєкт Саннісайд Гарденс (*Sunnyside Gardens*) (1924–1928), реалізований за також участю Фондом Сейджа у співпраці з архітекторами Кларенсом Шайном і Генрі Райтом. На відміну від першого проєкту, орієнтованого переважно на середній клас, Саннісайд Гарденс замислювався як доступне житло для робітників і службовців та став одним із перших прикладів системного впровадження принципів відкритої забудови, внутрішньоквартальних зелених просторів і відокремлення пішохідного руху від автомобільного. Саме у цьому проєкті ідея сусідства вперше набула чітко вираженої просторової структури, у якій житлова забудова, рекреаційні простори та елементи громадського життя формували єдину композиційну та соціальну цілісність. Окрім житлових експериментів, Фондом Сейджа активно підтримував розвиток програм громадських центрів (*community centers*), розглядаючи місцеві школи та громадські будівлі як осередки повсякденного соціального життя й інтеграції населення, зокрема дітей іммігрантів. Ці ініціативи були тісно пов'язані з ідеями руху будинків для поселення (*settlement houses movement*) та соціологічними концепціями «первинної групи» (*“primary*

group”) Чарльза Г. Кулі, що додатково підсилювало соціальне підґрунтя планування сусідств (*neighborhood planning*) [11].

Водночас історичний аналіз засвідчує, що теоретичні передумови концепції Перрі були сформульовані значно раніше. Ідея сусідської одиниці була результатом тривалого процесу, в якому поєдналися соціологічні, інституційні та просторові чинники. Зокрема, як вже зазначалось вище, у Чикаго в 1912–1916 рр. американський архітектор Вільям Е. Драммонд уперше ввів сам термін «сусідська одиниця» (*“neighborhood unit”*) і надав йому цілісного соціально-просторового змісту, розглядаючи сусідство як базову одиницю міського життя, що поєднує просторову організацію з повсякденними соціальними практиками. Саме напрацювання Драммонда створили концептуальний ґрунт, на якому К. Перрі згодом вибудував нормативну модель планувальної одиниці міста, інтегрувавши її у систему професійного містобудування [9].

Оригінальна концепція Драммонда формувалася під суттєвим впливом американської соціології та прогресивістського реформаторського руху початку ХХ століття. Важливим теоретичним підґрунтям стали ідеї Чарльза Г. Кулі про первинні соціальні групи (*primary groups*), у межах яких відбувається формування соціальної ідентичності та моральних норм індивіда. Подальший розвиток ці підходи отримали в працях представників Чиказької школи соціології – Роберта Парка та Родеріка Маккензі, а також у соціально-реформаторських концепціях Роберта Вудса, які розглядали сусідство як найменшу функціональну одиницю соціальної організації міста [9].

Концепція Перрі також формувалася під безпосереднім впливом прогресивістського реформаторського руху, зокрема практик Джейн Аддамс і руху будинків для посення (*settlement house movement*) у Чикаго. Ще до початку своєї роботи у Фонді Рассела Сейджа Перрі зацікавився підходом Аддамс, спрямованим на інтеграцію іммігрантів і їхніх дітей через розвиток локальних інституцій, насамперед перетворення місцевих шкіл на громадські центри за активної участі батьків. Цей підхід виходив з розуміння району як ключової соціальної, політичної та моральної одиниці міського життя, здатної виконувати функцію соціалізації та формування громадянської відповідальності в умовах фрагментованого індустріального міста. Саме ця соціокультурна програма, започаткована Джейн Аддамс, була пізніше переосмислена Перрі у формі концепції сусідської одиниці, де просторове структурування житлового району мало слугувати інструментом зміцнення «духу сусідства» та локальної спільноти [11].

Основні принципи «сусідської одиниці», сформульовані К. Перрі у монографії 1929 р., становили цілісну систему просторово-соціальної організації житлової території. В її основу було покладено чітке просторове обмеження району магістральними вулицями, усунення транзитного руху з внутрішньої житлової зони та забезпечення пішохідної доступності до основних закладів повсякденного обслуговування, насамперед початкової школи. Важливе місце в структурі сусідської одиниці відводилося громадському центру й рекреаційним просторам, а чисельність населення району визначалася місткістю школи як ключового елемента соціальної структури. Принциповим для концепції було підпорядкування транспортної мережі потребам пішоходів і мешканців, а не транзитному руху, що мало підвищити безпеку та комфорт повсякденного життя.

Реалізуючи ці положення, Перрі відбудовував районну одиницю навколо низки чітко визначених фізично орієнтованих принципів. Центральним елементом планувальної структури виступала школа, розміщена в геометричному центрі району таким чином, щоб шлях дитини до неї становив приблизно чверть милі і в жодному разі не перевищував пів милі, при цьому маршрут мав бути повністю ізольований від перетину магістральних вулиць. Розміри району визначалися виходячи з потреб утримання школи і, за розрахунками Перрі,

мали складати приблизно 5-6 тис. мешканців на території близько 160 акрів за щільності близько десяти житлових одиниць на акр. Шкільна будівля при цьому розглядалася не лише як освітній заклад, а і як багатофункціональний громадський центр, призначений для проведення районних зібрань, заходів і дозвілля, що передбачало створення навколо неї значного відкритого ігрового простору для користування всією громадою.

Магістральні вулиці, за задумом Перрі, мали розміщуватися виключно по периметру району, виконуючи функцію його чіткої межі та одночасно запобігаючи проникненню небажаного наскрізного руху на житлову територію. Таким чином, магістралі не розтинали район, а окреслювали його просторову цілісність. Внутрішня вулична мережа проєктувалася за принципом ієрархії, що чітко розрізняла місцеві вулиці та дороги вищого порядку. Перевага надавалася криволінійному трасуванню, яке одночасно сприяло зниженню швидкості руху транспорту, підвищенню безпеки пішоходів і формуванню більш різноманітного та естетично привабливого міського середовища.

Комерційні об'єкти місцевого значення передбачалося розміщувати переважно на периферії району або поблизу його головних в'їздів, що дозволяло обслуговувати мешканців без залучення немісцевого транспорту і водночас зберігати спокій внутрішніх житлових просторів. Важливою складовою просторової структури сусідської одиниці було також виділення щонайменше 10 % її території під парки та відкриті простори, які мали забезпечувати можливості для гри, відпочинку та повсякденної громадської взаємодії, підсилюючи соціальну цілісність району [14].

Найбільш послідовне втілення ідей Перрі було здійснене у проєкті Радборна (*Radburn*) (1928), який часто розглядається як «еталонна» реалізація концепції. Планувальна структура Радборна ґрунтувалася на чіткому розмежуванні транспортних і пішохідних потоків, розміщенні школи та громадських просторів у центрі району, а також на організації житлової забудови навколо внутрішніх зелених зон. Магістральні дороги оминали житлові квартали, тоді як пішохідні маршрути формували безперервну систему, що з'єднувала житло з громадськими та рекреаційними об'єктами. Саме в цьому проєкті концепція сусідської одиниці набула завершеного просторового вираження як інтегрованої соціально-планувальної структури.

Водночас подальша практика показала, що реалізація сусідської одиниці часто спрощувалася або редукувалася до окремих формальних ознак – таких як обмеження транзитного руху чи наявність зелених зон – без повноцінного відтворення соціальної логіки концепції. У багатьох випадках сусідська одиниця трансформувалася у функціональний шаблон для передміської забудови, що сприяло її стандартизації, але водночас послаблювало початковий акцент на формуванні локальної спільноти. Це протиріччя між соціальним задумом і містобудівною практикою стало предметом подальшої критики та переосмислення концепції у середині ХХ ст.

При розгляді проблематики нейборхуду принципово важливо розрізнити поняття «сусідство» (*neighborhood*) та «сусідська одиниця» (*neighborhood unit*), які в науковій і практичній площині часто помилково ототожнюються. Як підкреслює американський історик і теоретик містобудування Льюїс Мамфорд, сусідство є насамперед соціальним фактом, що виникає природно як результат просторової близькості проживання людей і існує незалежно від наявності або відсутності цілеспрямованого планувального втручання. На його думку, «*neighborhoods exist, as a fact of nature, whether or not we recognise them or provide for their particular functions*» [15, с. 257], оскільки вони формуються на основі елементарних повсякденних контактів, локальної спільноти інтересів та спільного користування простором.

На відміну від цього, «сусідська одиниця» постає як результат свідомого проєктного та інституційного конструювання. Мамфорд наголошує, що саме наявність упорядкованого комплексу місцевих інституцій – школи, громадського центру, рекреаційних і торговельних об'єктів – перетворює стихійне сусідство на повноцінну планувальну одиницю міста: «*It is the existence of a full complement of these latter facilities that transforms a spontaneous neighborhood into what one may properly call a neighborhood unit*» [15, с. 266]. Таким чином, сусідська одиниця є нормативною моделлю, покликаною забезпечити організацію повсякденного життя мешканців у межах пішохідної доступності та зменшити залежність від надмірно централізованої міської інфраструктури.

Розроблена К. Перрі концепція сусідської одиниці, за оцінкою Мамфорда, стала ключовим етапом переходу від опису сусідства як соціального явища до його просторово-функціонального впорядкування, фактично створивши «*modern equivalent of the medieval quarter or parish*», але вже на засадах раціонального планування та децентралізації міських функцій [15, с. 262]. У цьому сенсі ідеї К. Перрі поєднали соціологічне розуміння локальної спільноти з інструментарієм професійного містобудування, заклавши підґрунтя для розвитку ієрархічних моделей організації житлових територій, що згодом були адаптовані в різних країнах і політичних системах.

У СРСР постреволюційні роки до початку 1930-х рр. – це часи панування авангардного модернізму в архітектурі, архітектори-конструктивісти активно розробляли проєкти створення нового середовища та втілювали їх в життя, хоча водночас не припиняли свою діяльність архітектори іншого творчого вектору. Одним з завдань трансформації міського простору було подолання стихійності міської забудови часів колишньої Російської імперії, в тому числі і у містах на території сучасної України, яка посилювалася у післяреволюційні часи внаслідок припливу людей до великих міст. Міграційні процеси в умовах революційних і військових подій та подальших перетворень у країні незабаром активізувалися з початком прискореної індустріалізації сер. 1920-х рр. та посилити житлову кризу, що вже існувала. В СРСР було розгорнуто масштабне промислове будівництво, а також будівництво житла.

В ці часи виникають та реалізуються архітектурні та містобудівні концепції будинку-комуни, «соціста» та ін. Генеруючи велику кількість власних ідей архітектори 1920-х рр. зверталися в тому числі і до закордонного досвіду (наприклад, англійської ідеї міста-саду) [1]. Величезна творча діяльність зробила, наприклад, місто Харків (тоді столицю радянської України) однією з найбільших у світі лабораторій нової архітектури. Хоча, зважаючи на масштаби задач, сучасники подій відмічали нестачу фахівців для їх здійснення.

Чималі проблеми у тогочасному будівництві сприяли налагодженню контактів із закордоном, спочатку це була діяльність зі сприяння притоку інвестицій та організації концесій для будівництва, а у сер. 1920-х рр. відбулася активізація цих контактів завдяки впровадженню систематичного вивчення зарубіжного досвіду у сфері міського планування та будівництва, чому сприяли також прийняті владні рішення.

При розробці проєктів будівництва нових міст та реконструкції вже існуючих радянські архітектори сформулювали принципи організації «соціалістичного» міста. Теоретичні концепції були представлені як окремими архітекторами, так і великими проєктними інститутами: «Гіпрогором», «Діпромисто» та ін. Архітектурно-планувальною структурою міст передбачалося виділення окремих районів, які в свою чергу також поділялися на підрозділи чи мікрорайони (термінологія тривалий час була різною). Мікрорайонування використовувалося і для промислових, і для селітебних районів.

До сер. 1940-х рр., термін «мікрорайон» скоріше був синонімом частини жилого району чи групи кварталів, як «житловий квартал», що обмежується крупними вулицями, не має транзитного перетину та є елементом міського ансамблю. Таким чином, у даній трактовці

сенса цього терміну з одного боку має деякі спільні риси, а з іншого відрізняється від західного розуміння мікрорайону як «сусідської одиниці» (neighborhood unit) яка, відповідно до ідей К. Перрі, має бути базовою планувальною одиницею внаслідок реалізації нею певної суми соціальних і соціокультурних функцій.

Одним з розробників принципів мікрорайонування у СРСР був проєктний інститут «Діпромісто». Базуючись на власних дослідженнях, архітектори інституту на чолі з О. Ейнгорном склали нову методологію містобудівного проєктування, де архітектура міста розуміється комплексно, з урахуванням геофізичних, архітектурних, економічних та низки інших факторів, тому опрацюванню проєкту має передувати всебічне дослідження особливостей міста для подальшого врахування їх у проєкті. Даний підхід привів до поділу його на мікрорайони ще на початковій стадії проєктних робіт, відразу після збору та аналізу основних відомостей про місто.

Методика мікрорайонування територій міст, розроблена Ейнгорном, передбачала, що на початку роботи територія міста розділяється на частини в залежності від специфіки певних районів (особливостей рельєфу, геологічних даних, інформації про наявний житловий фонд і можливості його реконструкції, а також щільності населення). Проєктування мікрорайонів, за Ейнгорном, здійснювалося на принципах цілісності (нероздільність населення та його потреб), забезпечення населення всіма необхідними установами у радіусі 300-500 м, чіткого зонування, уникання перетину території транзитними потоками транспорту та заборони на розташування всередині мікрорайону підприємств, які не задіяні в обслуговуванні населення. При цьому самі мікрорайони мали знаходитися неподалік від місць роботи їх мешканців.

Отже, дана міська структурна одиниця являла собою селітебну територію, яка мала би повноцінний комплекс обслуговування населення та була обмежена магістралями, вулицями, проїздами або природними кордонами. Площа стандартного мікрорайону, за Ейнгорном, мала становити приблизно 50 га. [8].

Вироблена методологія проєктування була використана при розробці проєкту генерального плану Харкова, який був надзвичайно вдалим та став відомим як у СРСР, так і за кордоном. У післявоєнні часи (після 1947 р.) з політичних причин спосіб планування за мікрорайонним принципом зникає зовсім. Певна «окремість» мікрорайону і отже його спорідненість у цьому із західними підходами стала вважатися неприпустимою, і в ці часи принципом планування міст у СРСР стає укрупнений житловий квартал площею 6-12 га з периметральною забудовою.

Пізніше, на тлі політичних змін у СРСР сер.1950-х рр. та радикального повороту до модернізму в радянській архітектурі, у другій половині цього десятиліття у містобудівних схемах знову з'являється структурна одиниця з назвою «мікрорайон», наближена до початкової трактовки Ейнгорна, але з певними відмінностями від неї. Нормативними документами було закріплено принцип комплексного проєктування житлових районів на основі мікрорайонування та ступінчастої системи громадського обслуговування населення. Мікрорайони тепер не мали обов'язкової прив'язки до промислових підприємств та будувалися переважно на вільних селітебних територіях міст. Сам мікрорайон став трактуватися як первинна сходи́нка системи обслуговування: мікрорайон – житловий район (група мікрорайонів) – місто. Ця первинна ланка являє собою комплекс житлових будинків та установ культурно-побутового обслуговування, якій задовольняє щоденні потреби населення, розташовується на території площею до 30-40 га, налічує до 10-12 тис. населення, не має доріг наскрізного проїзду та примикає до транспортних магістралей. У мікрорайоні мали обов'язково знаходитися дитячі садки (на відстані 150-200 м від будинків), школа (на відстані 200-300 м), магазини з товарами повсякденного попиту, спортивні майданчики.

Наступні ступені обслуговування за новими нормами повинні були задовольняти періодичні (відвідування лікарень, кінотеатрів, універмагів і т. ін.) та епізодичні потреби городян (походи до концертних залів, театрів, зоопарку та ін.). Сам по собі принцип такої міської організації не був новим – можна, наприклад, пригадати житлові комбінати в структурі соцміста «Новий Харків» (проект 1930 р., проектне бюро УНКВС УРСР, кер. проф. П. Альошин) [8].

Тепер в межах усієї країни було прийнято до реалізації ступінчасту систему обслуговування як ієрархічний принцип структурування міського простору на базі модульних елементів. Масштабна архітектурно-містобудівна практика 2-ї пол. 1950-х – поч. 1960-х рр. виявила низку протиріч і дисфункцій у системі мікрорайонного планування, результатом аналізу наявної практики стала поява методу «фокусування», автором якого був видатний харківський архітектор-містобудівник Л. Тюльпа. Фактично це була ґрунтовна ревізія мікрорайонної системи планування. Врахування мобільності сучасного міського населення стало визначальним фактором при формуванні просторової схеми розміщення елементів системи громадського обслуговування населення на території жилого району.

Застосування методу дозволило розташовувати центри мікрорайонів на відстані 2 км один від одного, розрізнити «зони дії» (жила зона та установи обслуговування) та «нейтральні зони» (територія та заклади, що не пов'язані з транспортом) та укрупнити міжмагістральні території. На стику міжмагістральних територій, фактично укрупнених мікрорайонів, утворювався «фокус», де неподалік від зупинок громадського транспорту концентрувались заклади культурно-побутового обслуговування; дія «фокусу» поширювалася на житлову забудову, зосереджену в радіусі 400 м. Застосування методу строго базувалося на врахуванні кількості населення в межах дії фокусу. Мікрорайон тепер розглядався як міжмагістральна територія з населенням приблизно у 20- 25 тис. жителів [8].

У модерністських розробках архітекторів 2-ї пол. 1950-х рр. простежуються певні риси наступності з довоєнним доробком «Діпроміста» під керівництвом О. Ейнгорна, насамперед щодо теоретичного і методичного обґрунтування «мікрорайону» як базової одиниці нової структури міста. Аналіз масштабної забудови за мікрорайонним принципом, починаючи з 2-ї пол. 1950- х рр. виявив суттєві недоліки методу та дозволив розробити, обґрунтувати та перевірити на практиці оригінальну модифікацію мікрорайонної концепції – систему «фокусування». Будівництво великих житлових масивів за мікрорайонним принципом у СРСР було наймасштабнішим у світі та тривало до початку 1990-х рр.

Висновки. 1. *Спільність вихідних проблем.* Дослідження показало, що «сусідська одиниця» та радянський мікрорайон виникли як відповіді на подібні соціально-містобудівні виклики індустріальної епохи: житлову кризу, швидке зростання міст, потребу у впорядкуванні транспортного руху та забезпеченні повсякденних потреб населення в межах пішої доступності. Саме універсальність цих проблем зумовила схожість планувальних принципів обох концепцій.

2. *Час і умови формування.* Встановлено, що формування концепцій почалося з різницею у часі та в різних політичних та інституційних умовах. У США та Британії ключову роль відіграв реформістський рух і інституційна підтримка регіонального планування, тоді як у СРСР мікрорайонування розвивалося в межах державної системи проектних інститутів на тлі індустріалізації та ідеологічних трансформацій.

3. *Теоретичне оформлення.* Показано, що у західному контексті концепція «сусідської одиниці» пройшла шлях від ранніх соціологічних ідей до нормативної моделі, остаточно оформленої К. Перрі у 1929 р. У СРСР мікрорайон спочатку мав варіативні трактування, був методично систематизований у роботах інституту «Діпромісто» та інших проектних

організацій, а з сер. 1950-х рр. був закріплений у видозміненому вигляді в якості нормативної основи масового житлового будівництва.

4. *Взаємовпливи та відмінності.* Аналіз засвідчив спорідненість принципів, однак не підтвердив наявності прямих запозичень; ідеться радше про паралельний розвиток на основі спільних викликів модернізації міста та опосередкований обмін ідеями. Хоча є велика ймовірність того, що ідеї К.Перрі, основні принципи концепції «сусідської одиниці», стали початковими орієнтирами для радянських архітекторів. Відмінності ж визначалися насамперед різними механізмами впровадження – експериментальними та девелоперськими на Заході й централізовано-нормативними у СРСР, а також соціальними смислами, що закладалися обома концепціями.

5. *Практика реалізації.* У США та Британії концепція часто реалізовувалася вибірково й з часом редукувалася до формальних ознак, тоді як у СРСР мікрорайонний містобудівний принцип набув масштабного та довгострокового впровадження, що водночас виявило його внутрішні суперечності та спричинило його подальший розвиток.

6. *Узагальнення.* Отже, нейборхуд/«сусідська одиниця» та радянський мікрорайон є спорідненими за задумом модерністськими моделями організації житлового середовища, які в різних політичних і інституційних контекстах набули відмінних форм і змісту, що зумовлює актуальність їх подальшого порівняльного осмислення та дає перспективи для подальших досліджень.

Література:

- [1] Гелла О., Діденко К. Трансформації концепції міста-саду в Харкові у першій третині ХХ століття. Науковий вісник будівництва. Харків: ХНУМГ, 2024. Вип. 111. С.18-26. <https://doi.org/10.33042/2311-7257.2024.111.1.3>
- [2] Черкасова, К. Ідеї та реалізація плану соціалістичної реконструкції Харкова 1933-1935 років. Радянське містобудування 1920-1930-х років: Нові дослідження і матеріали УРСС, 2010. С. 129-155.
- [3] Bouryak O., Antonenko N., Lavrentiev I. Leonid Tyulpa – the Architect of the Period of Mass Industrial Development. ZARCH Journal of Interdisciplinary Studies in Architecture and Urbanism, 2017. 8. 154–169. <https://papiro.unizar.es/ojs/index.php/zarch/article/download/2153/1946>
- [4] Bouryak O., Vihdorovich O., Gayevyi Y., Golovchenko A. Innovative Approaches in the Period of Mass Industrial Development (on the Example of Residential Areas of Kharkiv). IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering, Innovative Technology in Architecture and Design 907:012013, 2020. 1–11. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/907/1/012013/pdf>
- [5] Вигдорович О.В. Види житлової забудови індустріального періоду: історія та сучасний стан (на прикладі міста Харкова). Науковий вісник будівництва. Харків: ХНУБА, 2021. №1. (Том 103). С. 11-20. <https://svc.kname.edu.ua/index.php/svc/uk/article/view/25/25>
- [6] Мисак Н. Походження і трансформація принципів мікрорайонування. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ: КНУБА, 2015. Вип.38. С.256- 269. <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2cb10d12-c94a-4dec-8066-85ac55737843/content>
- [7] Мисак Н. Формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960- 1980-х рр. Дис....канд. архітектури. Львів, 2018. 290 с. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1576/dysertacyanatalyamysak.pdf>
- [8] Романова С. Зміни проектних підходів в архітектурі та містобудуванні Харкова 2-ї пол. 1940-х – поч.1970-х рр. Дис....докт. філософії з архітектури та містобудування. Харків: ХНУМГ, 2025. 218 с. <https://eprints.kname.edu.ua/68656/1/191.pdf>

- [9] Johnson D. L. Origin of the Neighbourhood Unit. *Planning Perspectives*. 2002. T. vol. 17. № no. 3. C. p.p. 227-245.
- [10] Lloyd Lawhon L. The Neighborhood Unit: Physical Design or Physical Determinism?. *Journal of Planning History*. 2009. T. vol. 8. № no. 2. C. p.p. 111-132.
- [11] Hall P. *Cities of tomorrow: An intellectual history of urban planning and design since 1880*. Fourth Edition. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 2014. 640 p.
- [12] Scott M. *American City Planning Since 1890*. Second Edition. Routledge, 1995. 767 p.
- [13] Dahir J. *The Neighborhood Unit, a Scheme of Arrangement for the Family-Life Community*. New York: Russell Sage Foundation, 1947. 95 p.
- [14] Perry C. A. *Regional Survey of New York and Its Environs: Vol. 7: Neighborhood and Community Planning. The Neighborhood Unit: monograph*. New York: Regional Plan of New York and Its Environs, 1929. P. 22-14
- [15] Mumford L. The Neighborhood and the Neighborhood Unit. *Town Planning Review*. 1954. T. vol. 24. № no. 4. C. p.p. 256.

References:

- [1] Gella, O., Didenko, K. (2024) Transformation of the garden city concept in Kharkiv in the first third of the 20th century. *Scientific Bulletin of Construction*. 111. 18-26. <https://doi.org/10.33042/2311-7257.2024.111.1.3>
- [2] Cherkasova, K. (2010). Ideas and implementation of the plan for socialist reconstruction of Kharkov 1933-1935. *Soviet urban planning of the 1920-1930s: New research and materials URSS*. P.129-155.
- [3] Bouryak O., Antonenko N., Lavrentiev I. (2017) Leonid Tyulpa – the Architect of the Period of Mass Industrial Development. *ZARCH Journal of Interdisciplinary Studies in Architecture and Urbanism* 8. 154–169. <https://papiro.unizar.es/ojs/index.php/zarch/article/download/2153/1946>
- [4] Bouryak O., Vihdorovich O., Gayevyi Y., Golovchenko A. (2020) Innovative Approaches in the Period of Mass Industrial Development (on the Example of Residential Areas of Kharkiv). *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering, Innovative Technology in Architecture and Design* 907:012013. 1–11. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/907/1/012013/pdf>
- [5] Vigdorovich O. (2021) Types of housing in the industrial period: history and current situation (on the example of the city of Kharkiv). <https://svc.kname.edu.ua/index.php/svc/uk/article/view/25/25>
- [6] Mysak N. (2015) The Origin and Transformation of the Principles of Microdistricting. *Contemporary Problems of Architecture and Urban Planning*. Issue 38. 256-269. <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2cb10d12-c94a-4dec-8066-85ac55737843/content>
- [7] Mysak N. (2018) Identity formation of large-scale housing estates built in 1960- 1980s. Thesis for a Candidate of Science degree in Architecture. Lviv. 290 p.
- [8] Romanova S. (2025) Changes in design approaches in architecture and urban planning of Kharkiv 2nd half of the 1940s – early 1970s. Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in architecture and urban planning. Kharkiv National University of Urban Economy. Kharkiv. 218 p. https://eprints.kname.edu.ua/68656/1/191_.pdf
- [9] Johnson, D. L. (2002). Origin of the Neighbourhood Unit. *Planning Perspectives*, 17(3), 227–245. <https://doi.org/10.1080/02665430210129306>
- [10] Lloyd Lawhon, L. (2009). The Neighborhood Unit: Physical Design or Physical Determinism? *Journal of Planning History*, 8(2), 111–132. <https://doi.org/10.1177/1538513208327072>
- [11] Hall, P. (2014). *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design Since 1880* (4th ed.). Wiley-Blackwell.
- [12] Scott M. (1995) *American City Planning Since 1890* (2nd ed.). Routledge.
- [13] Dahir, J. (1947). *The Neighborhood Unit, a Scheme of Arrangement for the Family-Life Community*. Russell Sage Foundation.

- [14] Perry, C. A. (1929). The Neighborhood Unit. Regional Survey of New York and Its Environs: Vol. 7: Neighborhood and Community Planning. New York: Regional Plan of New York and Its Environs.
- [15] Mumford, L. (1954). The Neighborhood and the Neighborhood Unit. Town Planning Review, 24(4), 256. <https://doi.org/10.3828/tpr.24.4.d4r60h470713003w>

NEIGHBORHOOD IN THE WEST AND THE SOVIET MICRODISTRICT: IMPLEMENTATION OF RELATED IDEAS IN VARIOUS SOCIAL SYSTEMS

D.D. Tymchenko,

d.d.timchenko@gmail.com , ORCID: 0000-0002-3519-2829

S.S. Romanova,

svitlana.romanova@kname.edu.ua , ORCID: 0000-0003-3857-7414

*O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
Chornoglazivska str. 17, Kharkiv, 61002, Ukraine*

Abstract. The article presents a comparative analysis of two modernist models of residential environment organization that emerged in the first third of the 20th century: based on related planning units – the Western “neighbourhood unit” and the Soviet microdistrict. Both emerged as responses to the universal challenges of industrial urbanization – the housing crisis, accelerated urban growth, transport conflicts and the need to ensure everyday functions within pedestrian accessibility – but developed in fundamentally different political and institutional systems. The paper examines whether these models were parallel responses to common challenges, whether there was a direct or indirect mutual influence between them, and determines the universality and contextual conditionality of their implementation.

An attempt is made to identify similarities and differences in the processes of emergence and transformation of the neighbourhood and microdistrict, as well as possible relationships between them. The evolution of the "neighbourhood unit" in the United States is examined, from the early works of W. E. Drummond to its normative formulation by C. A. Perry in 1929 in the concept of the Regional Plan of New York and its environs; the role of British experience in the formation of socially oriented planning, in particular the activities of T. Adams and the Russell Sage Foundation, is outlined. A system of key planning principles of the "neighbourhood unit" is identified (bordering highways, eliminating transit, centricity of schools and public functions, a system of open spaces). In parallel, the genesis of the Soviet microdistrict is analysed: the developments of the “Dipromisto” institute in the 1930s under the leadership of O. Eingorn, the change in approaches in the post-war period, the normative restoration of the microdistrict principle in the second half of the 1950s and its large-scale implementation until the beginning of the 1990s, including subsequent modifications (the “focusing” method of L. Tulpa). It is shown that the similarity of the initial problems caused the similarity of a number of planning principles, however, different implementation mechanisms – experimental-developmental in the West and centralized-normative in the USSR – determined different development trajectories and practical effects of these models.

Keywords: neighbourhood, neighbourhood unit, microdistrict, garden city, urban planning concepts, planning principles, modernism..

Стаття надішла до редакції 13.02.2026

Стаття прийнята до друку 4.03.2026

Дата публікації статті 31.03.2026

[This work](#) © 2026 by [Д.Д.Тимченко, С.С. Романова](#) is licensed under [CC BY 4.0](#)